

TIDSKRIFT

UTGIVEN AV FÖRENINGEN NORDISKA PAPPERSHISTORIKER

Munksjös historia väldokumenterad i Munksjö Museum

"Munksjös historia börjar en sommardag 1859 så säkerhetständstickans fader Johan Edvard "Janne" Lundström stöter ihop med den kände publicisten Lars Johan Hierta på en ångbåt i Tyskland".

Så inleder Ulla Ekdahl, chef för Munksjö Museum, en artikel om Munksjö pappersbruks historia och det museum som finns i Jönköping sedan 1999.

Sidan 3

Förhydingspappen är kanske en av de mest kända produkterna från Munksjö papperbruk.

Dard Hunter en profil inom pappersforskningen

Amerikanen Dard Hunter tillhör de mest kända inom pappersforskningen. Han skrev närmre 40 böcker om internationell pappershistoria av vilka "Papermaking by hand in America" anses som den främsta. Hans produktion omfattade bl.a. också böcker om papperstillverkning i många länder, exempelvis Japan, Korea, Kina, Siam och Indien. Egil Kjolholdt - Guttormsen berättar utförligt om Dard Hunters livsverk.

Sidan 9

Dard Hunters porträtt som vattenmärke.

Välmatat program för Estlands-mötet

Det är ett välmatat program som väntar deltagarna NPHs årsmöte i Estland 25-27 maj. Flera enheter vid Tartu Universitet besöks liksom Rápina pappersbruk och Rápina Museum. Programmet i sin helhet och anmälningsblankett återfinns på sidorna 10 och 11.

Massa och papper i Småland (Del 2)

Den sjätte delen i skriftserien om massa- och pappersbruken i Sverige har nu publicerats av Skogsindustriernas Historiska Utskott. Mest utrymme ägnas Munksjös pappersbruk som i slutet av 1800-talet var landets ledande pappersbruk. Författare är Karl-Fredrik Gustafsson som också skrev de första boken Smålands-bruken.

Sidan 2

En inbjudan från brittiska kollegor – sidan 12.

Papper och massa i Småland (del 2)

Sjätte delen i serien om svensk skogindustri

Den sjätte delen i Skogsindustriernas historiska utskotts serie har kommit ut. Den heter "Papper och massa i Småland. Del 2 Jönköpings län" och är den tunnaste volymen av de sex. Jönköpings län är ju mer känt för sina frikyrkor än för sina pappersbruk och idag finns det bara ett massabruk och tre pappersbruk kvar i drift i länet och den totala produktionen är mindre än 200 000 ton/år. Det är inte mycket att skryta med. Trots detta har Karl-Fredrik Gustafsson åstadkommit en intressant bok. Hundra sidor ägnas bruken i drift och femtio sidor åt de nerlagda.

Munksjö får naturligtvis störst utrymme. I slutet av 1800-talet var fabriken i Jönköping landets ledande pappersbruk – en ställning som var följden av tre VD:ars gärningar: entreprenören Johan Edvard Lundström, företagsledaren Knut Ottonin Ljungquist och ingen-

jören Alvar Münzing. Munksjö var till exempel först med kraftpapper och toalettpapper. Sedan boken skrevs har historien tagit ytterligare ett steg: mjukpappersdelen i Munksjö har köpts av SCA, säljaren Smurfit behåller förpackningsdelen medan Wallenbergägda riskkapitalbolaget EQT köpt resten av företaget.

Utöver Munksjös fabrik i Jönköping och massabruket i Vaggeryd, som tidigare ägdes av Munksjö, är Pauliström och Nyboholm de i drift varande pappersbruken. De båda bruken ägs idag av Metsä Tissue AB. Ägarna har varit många och inte minst under MoDo-tiden var innovationstakten hög.

Stora Enso Packaging AB:s wellpappfabrik i Torsvik är förvisso också i drift och får komma med i boken eftersom här tidigare fanns båda massa- och papperstillverkning.

De femton nedlagda brukens historia är mestadels ganska ensartad: järnbruk som blev träsliperi som blev olönsamt och nedlagt. En del av bruken gjorde också sulfitmassa och papper. Många låg på små, idag bortglömda orter, som nästan inte syns på kartan. Undantaget är Stensholm utanför Huskvarna, som under andra halvan av 1800-talet bestod av en pappersmaskin och ett träsliperi. Det brann 1899, såldes till Huskvarna Vapenfabrik och övertogs senare av SAAB. Idag finns här 400 anställda vid Saab Training Systems AB:s huvudkontor, som bland annat ägnar sig åt att utveckla militär simuleringsutrustning. Så kan det också gå.

Denna och de tidigare böckerna i serien kan beställas hos SPCI, Box 5515, 114 85 Stockholm.

AV PER JERKEMAN

Nordiska Pappershistoriker (NPH)

Föreningen Nordiska Pappershistoriker (NPH) är en ideell förening med uppgift att främja intresset för pappershistoria i Norden. Föreningen uppmuntrar och stimulerar forskning om och dokumentation av lump och dess beredning, tillverkningsprocesser, redskap som valskistor, kypar, formar och guskredskap. Andra intresseområden är historia om bruksmiljöer och människorna vid pappersbruken, papperets användning och distribution. Vattenmärkning och datering med hjälp av pappersegenskaper är liksom papperskonservering och konstnärligt bruk av papper andra exempel på föreningens intresseområden.

Ordförande: Göran Wohlfahrt, Mälarblick 34, S-168 41 Bromma, Sverige Tel: 08-37 90 43

Medlemsärenden: Kassören Paul Solvin, Chapmansg. 5, 112 36 Stockholm, Sverige Tel: 08-87 92 80

Medlemskap kan tecknas genom inbetalning av medlemsavgiften till NPHs postgirokonto 85 60 71-6 i lokal valuta.

Avgifter: Enskild medlem: 200 kr, Institutioner: 400 kr, Företag: 900 kr

NORDISK PAPPERSHISTORISK TIDSKRIFT

Årgång 33, 2005 nr. 1

Utgivare: Föreningen Nordiska Pappershistoriker

Org.nr: 887501-3628

Postgiro: 85 60 71-6

Redaktör och ansvarig utgivare:

Börje Dahlin, BgD-information
Tegnergatan 24

856 43 Sundsvall, Sverige

Tel och fax: +46 60 61 07 78

Mobil: 070-347 38 21

E-post: bgd-info@work.utfors.se

Material: mreklam@algonet.se

www.nph.nu

Detta är adressen till föreningen hemsida som ligger ute på Internet sedan 2002. Menyn innehåller fem rubriker, förutom en inledande presentation av föreningen och styrelsens sammansättning är rubrikerna:

- Verksamhet
- Utställningar
- Litteratur och bibliografi
- Forskning
- Länkar till utländska föreningar och institutioner

Munksjö Museum dokumenterar brukets växlande historia

Munksjö pappersbruk på 1870-talet, efter litografi.

I centrala Jönköping längs gamla E4:an och Munksjön, ligger Munksjö AB:s huvudkontor sedan mera än 140 år. Hösten 1999 invigdes Munksjö Museum av dåvarande landshövdingen Birgit Friggebo. Museet, som är öppet för allmänheten, speglar företagets historia från 1862 fram till millenieskiftet.

AV ULLA EKDAHL

Munksjöns historia börjar en sommar dag 1859 då säkerhetständstickans fader Johan Edvard "Janne" Lundström stöter ihop med den kände publicisten Lars Johan Hierta på en ångbåt i Tyskland.

Halm istället för lump

Janne Lundström var på resa i Frankrike och Tyskland för att studera tillverkningen av halmpapper. Halmen skulle kunna bli räddningen i den rådande bristsituationen på lump hos den nu snabbt växande pappersindustrin. Visserligen fanns den nyutvecklade slipmassan, men den gav ett alldeles för skört papper. Någon maskinell tillverkning av halmpapper fanns ännu ej i Sverige. Janne Lundström visste med sig att han hade funnit tekniken – det

var bara kapitalet som saknades. Det senare fanns hos Lars Johan Hierta som var en förmögen man. Han hade åtta år tidigare sålt Aftonbladet och ägnade sig numera åt "affärer" vid sidan av sitt uppdrag som riksdagsman.

Hierta finansierade

Mötet mellan de båda herrarna utmynnade i ett kontrakt som skrevs den 31 december 1859. Av kontraktet framgår att Lundström skall anlägga en fabrik och införskaffa två pappersmaskiner. Hierta svarar för finansieringen av anläggningskapitalet på fyrtio tusen riksdaler riksmünt, samt driftkapitalet på trettio tusen. Lundström skall vara ansvarig för driften, och Hiertas grosshandlarfirma i Stockholm skall ansvara för försäljningen i storstäderna.

Janne Lundström hade vuxit upp i Jönköping som son till en känd bok-

tryckare. Efter akademiska studier i Uppsala och några år som tidningsman, startade han 1845 Jönköpings Tändsticksfabrik tillsammans med sin broder Carl. Janne Lundström var ett tekniskt snille med stor fallenhet för humaniora. Man kan ju i dag ifrågasätta det kloka i att lägga en energi- och vattenkrävande tillverkning vid en grund insjö. I brist på vattenkraft blev man under många år framåt hänvisad till koleldade ångmaskiner. Men för Janne betydde kanske transportvägarna – Göta kanal och järnvägen – mera än billig energi.

Den nya fabriken läggs vid Munksjöns strand och sjön får ge namn åt bruket: Munksjö pappersbruk. Två maskiner beställs från Tyskland, en halmpappersmaskin och en pappmaskin. Förutom tillverkningen av halmpapper skall man även tillverka "papp i långa banor", dvs förhrydningspapp och takpapp i rulle. Takpappen har hitintills enbart funnits i ark.

Första halmpappersmaskinen

När första halmpappersmaskinen rullar igång i maj 1862 har Janne lämnat tändsticksfabriken och han kan nu lägga hela sin kraft på det nya bruket. Bara

några månader senare är pappmaskinen i drift och i augusti 1862 får Munksjö pappersbruk silvermedalj för sin tak- och förhydningspapp på Lantbruksutställningen i Karlstad.

I slutet av 1863 beställer man ytterligare en maskin för halmpappers- tillverkning. Även denna gång från Tyskland.

Det snabbt växande bruket blir svårt att administrera för Janne. Han har många framstående egenskaper men saknar administrativ talang. Hjälp med administrationen behövs således och i en annons söker han därför efter en medarbetare med klassisk bildning och intresse för arbete och framgång. En tjugosjuårig värmlänning, Ottonin Ljungquist, svarar halvt på skämt på gammalgrekiska. De båda möts, tycke uppstår och Janne Lundström anställer omgående Ottonin Ljungquist som prokurist (person som har fullmakt att teckna firma).

Samarbetet knakar, Hierta tar över

Samarbetet mellan Lundström och Hierta knakar i fogarna och 1869 övertar Hierta hela företaget. Ljungquist har redan mer eller mindre övertagit ansvaret för skötseln och det är en förutsättning för Hiertas köp att han stannar kvar som disponent. Ljungquist får därför erbjudande att på fördelaktiga villkor köpa 1/6 i bruket – vilket han gör. Tre år senare, 1872, dör Hierta och Ljungquist köper Hiertas 5/6 av sterbhuset.

Köpeskillingen, som han får låna upp till sin helhet, är på 375 000 riksdaler. Ottonin Ljungquist är nu brukspatron.

Till följd av det fransk-tyska kriget 1870-71 blir det en kraftig högkonjunktur och 1877 har Ljungquist återbetalt samtliga lån. Han har fått nio barn tillsammans med Ida, som han gifte sig med 1866, och byggt en disponentvilla på fabriksområdet. Hösten 1875 blir han även invald i riksdagens första kammare.

1879 anställs ingenjör Alvar Müntzing. Han kommer att bli en välkänd person inom svensk pappersindustri. Han kommer att vara med om att starta Ångpanneföreningen, Svenska Pappersbruksföreningen och Svenska Pappers- och Cellulosaingenjörsföreningen samt blir redaktör för Svensk pappers-tidning.

En femte pappersmaskin

Nu installeras en femte pappersmaskin, en 150 cm bred mångcylindermaskin, och man överger halmmassan och bygger en sodacellulosafabrik. Med den nya cellulosan kan man tillverka ett bättre omslagspapper än det sköra halmpapperet och den nya kvaliteten döps till fidèlepapper. En ny produkt som inte tidigare tillverkats i Sverige ser dagens ljus – klosettpapper. Det levereras i skurna buntar sammanhållna av en ståltråd.

Misslyckad kok blev ny produkt

Det experimenteras livligt för att få fram ett ännu starkare papper. En nyanställd ung pappersmästare, David Fielding använder ett misslyckat kok, där veden bara är halvkokt och behandlar sedan massan i kollergång. När man så har tillverkat papper av den behandlade massan är resultatet en helt ny kvalitet. På grund av sin utmärkta styrka döps papperet till "Kraftpapper" eller "Swedish Kraft" och det kommer att bli en formidabel succé för företaget.

1896 blir ett dystert år. Müntzing säger upp sig och flyttar till Timsfors där han startar upp ett nytt pappersbruk. Brukspatronen Ottonin Ljungquist dör i en hjärtattack, sextio år gammal. Han efterlämnar fjorton barn och hustrun Klara sedan fjorton år. Första hustrun Ida hade dött i barnsäng 1881 då hon födde deras elfte barn.

Företaget förblir familjeföretag fram till 1917 då det säljs till en bankirfirma för tolv miljoner kronor.

Nordens största pappersbruk

1898 är Munksjö Nordens största pappersbruk. Man köper Ebbes Bruk i Huskvarna och får äntligen tillgång till egen vattenkraft. Samma år byggs en sulfatfabrik i Jönköping. Sex år senare tas den nybyggda sulfatfabriken i Vaggeryd i drift.

Första leveransen av ny produkt som kommer att betyda mycket för framtiden – kabelpapper – sker 1909.

Flera förvärv

För att säkra vedråvaran köper man 1917 Aspa Bruk med tillhörande 15 000 hektar skogsmark. Tio år senare byggs även en sulfatfabrik i Aspa.

1931 görs två större förvärv. Aktiemajoriteten i Fiskeby, som är Munksjöns svåraste konkurrent på takpapp, förvärvas. Likaså köper man aktiemajoriteten i Timsfors Bruk, Lagamill.

Det blir några ekonomiskt hårda år med stora förluster då den rådande världsdepressionen medför stora prisfall på papper. Först i slutet av 30-talet börjar Munksjö visa vinst igen.

1940-talet som börjar med sviktande resultat på grund av andra världskrigets handelsspärrar blir ett mycket händelserikt decennium. Aktiemajoriteten i Fiskeby säljs till Kooperativa Förbundet, man mer än dubblar kapaciteten i Aspa, köper en wellappfabrik i Nybro, bygger en säckfabrik och en påsfabrik, börjar tillverka pappershändukar, kräppat toalettpapper och hushållspapper.

Tolv pappersmaskiner

I Jönköpingsanläggningen finns nu tolv pappersmaskiner och två pappmaskiner med en total produktion på 53 000 ton. 30 000 säckar och 600 000 påsar produceras dagligen.

Ända fram till mitten av 1970-talet växer företaget genom investeringar i nya anläggningar samt förvärv. 1980 hamnar Munksjö i en akut ekonomisk kris till stor del beroende på felsatsningar.

Genom en ekonomisk rekonstruktion lyckas man undvika konkurs. Nu börjar en tid av stora omstruktureringar, innebärande nedläggningar, försäljningar och förvärv. Likaså förändras ägarsituationen ett flertal gånger och företaget tas från börsen två gånger på grund av uppköp. Munksjö, som för närvarande inte är börsnoterat, ägs sedan några månader av EQT – ett riskkapitalbolag i Wallenbergssfären. Företagets huvudprodukt är ett papper för möbelindustrin "decorpapper", och man äger pappersbruk i Jönköping, Billingsfors, Italien, Tyskland, Spanien och USA. Sulfatfabriken i Aspa finns också kvar.

Munksjö Museum

Munksjö Museum speglar till största delen Jönköpingsanläggningens historia. Kontoret, som ritades av arkitekten Victor von Gegerfeldt och som stod klart i början av 1880-talet, används än i dag. Koncernledningens är inhyst på övervåningen i brukspatron Ottonin Ljungquists villa. Undervåningen med bevarad matsal och salonger används dagligen som personalmatsal och för representation. Mellan villan och kontoret ligger Ottonin Ljungquist begravd i en av de få enskilda gravplatserna i länet.

Museet, som har en utställningsyta av 400 kvadratmeter ligger i den gamla stall/garagelängan. Det är indelat i tre rum med väggarna målade i rött, blått resp. grönt.

Genom alla tre rummen löper en tidsaxel längs ytterväggen, där man kan följa företagets utveckling i 140 år, såväl stora som små händelser.

Röda rummet ägnas åt arbetarna och deras villkor samt åt tekniken och produkterna.

Röda, blå och gröna rummet

I det blå rummet finns en rekonstruktion av en utställningsmonter från början av 1900-talet. Man kan läsa menyer från de överdådiga festerna som hölls på 1800-talet, samt få en inblick i brukspatronens familjeliv. En film med brukspatron själv i huvudrollen (speland av skådespelare Berndt Lindkvist) på ca 10 minuter ger en sammanfattning av företagets historia. Filmen är mycket uppskattad av besökarna.

I gröna rummet kan man bland annat följa hur den sociala tryggheten byggdes upp genom diverse fonder och föreningar. Ett antal belysande brev mellan Janne Lundström och Ottonin Ljungquist finns även att läsa. Likaså ges en inblick i tjänstemännens arbetsvillkor och miljö.

Här finns också ett blädderarkiv med ett större antal fotografier på människor, maskiner och miljöer.

Öppettider

Muséet är öppet på söndagar under oktober – november och februari – april mellan klockan 12.00 – 16.00. Semestermånaderna är det öppet endast på vardagar och då mellan klockan 11.00 – 15.00. Innan besök ring för säkerhets skull 036-303300. Gratis inträde.

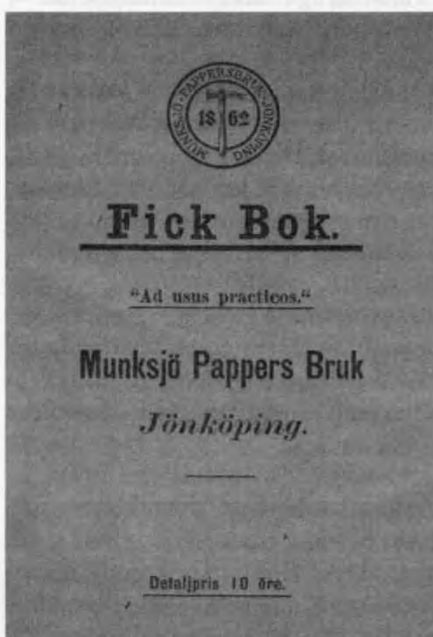
Hösten 2005 utkommer en bok skriven av Per Jerkeman och Ulla Ekedahl "På brukspatronens tid", på Carlssons förlag. I den kan man läsa om hur Janne Lundström förverkligade sin idé om att bygga ett halmpappersbruk, om hur Ottonin Ljungquist genom sitt ledarskap utvecklade bruket till nordens största och hur livet levdes till vardags och fest.

Vy över pappersbruket 1889.

Det första rummet en besökare kommer in i på museet är "röda rummet". Utställningen handlar här om tekniken, produkterna och arbetarna.

Toalettpapper i bokform, "ad usum practicorum". Kostade 10 öre. Sålades hos hotellportier och i bokhandeln. Blev ingen succé och tillverkningen lades ner i slutet av 1880-talet.

En profil i papirforskningens historie

Dard Hunter (1883-1966)

Dard Hunters minne lever.

Han skrev i overkant av 40 bøker. Med noen iøynefallende unntak – til dem hører portrettet Mahatma Gandhi (1937) og *Scenes from an India in ferment* (1938/1988) – dveler arbeidene ved internasjonal papirhistorie. Lysten lå ham nær – jfr. utgivelsene *A papermaking pilgrimage to Japan, Korea and China* (1936), *Papermaking in southern Siam* (1937), *Chinese ceremonial paper, a monograph relating to the fabrication of paper and thin foil and the use of paper in Chinese rites and religious ceremonies* (1937) og *Papermaking by hand in India* (1939).

AV cand.philol. Egil Kjølholdt-Guttormsen

Dard – døpt William Joseph – Hunter ble født i Steubenville, Ohio, som sønn av avismannen William Henry Hunter og hans hustru Harriet Rosemond. William Henry Hunter var redaktør og innehaver av dagbladet *Steubenville Gazette*. Han hadde eierpart også i en annen avis, *Chillicothe Advertiser*. William Henry Hunter lovpriste framskrittet uten å miste det gamle håndverk av syne.

Arkitektstudier, men brøt opp

Praktisk arbeid og åndelige sysler gikk hånd i hånd hos familien Hunter. Dards bestefar, William Hunter, skar i tre, tegnet møbler og skrev en bok som han trykte på hjemmelaget papir i egen håndpresse – visstnok for første gang i De forente stater. Bestefar Hunter innehadde styreverv i Ohio State Historical Society.

Hele familien Hunter stod det trykte ord nær – the business of publishing and printing. På et tidspunkt delte Dards far, mor, fem onkler, to tanter og tretten kusiner samme interesse.

Dard tilbrakte mye tid i farens keramikkbrenneri. Der ble det eksperimentert med glaser og leire.

Skolen, derimot, bød gutten imot. Broren var like udisiplinert.

Smått om senn fikk Dard tittel av "kunstnerlig redaksjonsmedarbeider" i farens avis. Signaturen "Dard" dukket opp.

En dag, året var 1903, sa Dard Hunter *Chillicothe News-Advertiser* og byen farvel. Magikergruppen Phil Hunter Company, ledet av Dards bror, åpnet nye muligheter. Som "chalk artist" hos Hunter the Great ville Dard erobre verden -.

Godstogene hjalp truppen fram. I Midtvestens ensformige sletteland holdt Dard og vennene hans oppvisning i lokaler som minnet om låver – barn-like opera houses.

Arkitektstudier, men brøt opp

Etter påtrykk fra fortvilte foreldre begynte Dard Hunter langt om lenge på arkitekturstudiet ved Ohio State University. Det gikk en stund før han ig-

jen brøt opp – denne gang til East Aurora, New York.

Forfatteren og filosofen Elbert Hubbard grunnla Roycroft Arts and Crafts Community i East Aurora 1895 etter mønster av The English Arts & Crafts Movement. De engelske forgrunns-skikkelsene var William Morris og John Ruskin. Hubbard bygget et selvforsynt samfunn som sysselsatte flere hundre håndverkere, blant dem Gustav Stickley og Lloyd Wright. Senere fikk stedet besøk av Charlotte Bronte, Henry David Thoreau, Ralph Waldo Emerson og Susan B. Anthony.

Fra 1895 gav Hubbard ut egne og andres skrifter på Roycroft Press. Noen år tidligere hadde han møtt William Morris i London.

Elbert Hubbard og Alice, hans annen hustru, omkom da passasjerskipet *Lusitania* ble torpedert i Irskesjøen 1915.

I believe that the best way to prepare for a Future Life is to be kind, live one day at a time, and do the work you can do best, doing it as well as you can. Hubbards credo -.

Juni 1904 begynte Hunter hos Hubbard. Dard laget mønster til glassvinduer, tegnet eksentriske og fargeglade tittelsider og gjorde seg bemerket.

Tidsskrifter som Deutsche Kunst und Dekoration holdt Hunter orientert om sentraleuropeisk, især østerriksk, design.

1908 forlot Dard Roycroft School. Samme år ektet han Edith Cornell, en pianistinne. De fikk to barn.

Mars 1908 drog ekteparet Hunter til Wien, keiserdømmet Østerrike-Ungarns gamle hovedstad, for å studere tysk design. St. Leopold-kirken, tegnet av Otto Wagner med vinduer av Koloman Moser, strakte spir mot klar forårshimmel.

Oppholdet ved Wiener Werkstätte stimulerte Hunter. Han arbeidet med bøker, mosaikkprodukter og blyinnfattet glass.

Oktober 1908 vendte Edith og Dard Hunter tilbake til Amerika.

Hellet fulgte Hunter. Elbert Hubbard ansatte ham som art director ved Roycroft.

Håndverkskole i eget navn

1909 grunnla Dard – godt hjulpet av blikkenslageren Karl Kipp – en håndverksskole i sitt eget navn, Dard Hunter School of Handicraft. Undervisningen ble drevet pr. korrespondanse.

Året etter, 1910, tok Hunter farvel med Roycroft. Han hadde fått nok.

September 1910 inntraff Hunter igjen i Wien.

Til kretsen rundt Wiener Werkstätte hørte Koloman Moser, Joseph Hoffman og Otto Puchinger.

Dard Hunter kom ikke inn ved K.K. Graphische Lehr- und Versuchs-Anstalt. Bare anbefalelsesbrev fra hjemlandet gav adgang.

Hunter mistet ikke motet. Han besøkte kunstutstillinger, tegnet og knyttet forbindelser.

Etter nok et avslag fra en kunstskole forlot Hunter Wien – foreløpig.

Tillbaka till Wien...

Han ville inn ved K.K. Graphische Lehr- und Versuchs-Anstalt. Utstyrt med et imponerende selv-laget diplom oppsøkte Hunter igjen den grafiske læreanstalten i Wien. Rektor, en utilnærmelig eldre herre, lot seg villig over-

tale. Herr Direktor var full av beundring for Dard.

Litografi og brevpressetrykk ble Dards fag ved K.K. Graphische Lehr- und Versuchs-Anstalt. Han var, kan hende, den eneste amerikanske elev i skolens historie.

...sedan London

Februar 1911 fortsatte Hunter til London – Norfolk Studio, Arundel Street, Strand. Arbeidsoppgavene innebar utforming av katalogomslag for velrenommerte firmaer som Napier Automobiles og Liberty and Company. Hunters design preget også mer eksklusive trykksaker.

...och Mexico

Allerede under Roycroft-tida vant Hunter kunnskap om primitiv kunst i Mexico og i Sentral-Amerika. Den gangen tilbrakte han et år sammen med indianske keramikere og håndverkere før ferden fortsatte til Egypt. Hunter ville bury himself i Nildeltaets eldgamle kunstsatter.

Tilbake i East Aurora fra Egypt lekte Hunter med tanken om eget keramikkersted. Forsøket mislyktes, men drømmen slapp aldri taket.

I fjerne land hadde Hunter sett eksemplere på håndlaget papir av ukjent og til dels eksotisk materiale. Et besøk i Science Museum, South Kensington, London, mens han virket ved Norfolk Studio ble katalysatoren som forente tidligere reiseinntrykk med nyvunne kunnskaper.

Hunter lærte å lage former til papirframstilling og vannmerking. I Stoke Newington var han endog hjelpesmann under installasjonen av nye presser for vannmerking av frimerker etter Edward VIIs død.

Science Museum fortsatte å fascinere Hunter. Formannen ved Caslon Type Foundry forærte ham en 200 år gammel arbeidsform. Den tok Hunter godt vare på.

Dard drog videre til Technical College of Finsbury. Under Alexander Fischers overoppsyn herdet han stål og laget redskaper.

Hunter ville gi ut en 100 prosent egenframstilt bok. Dard forlot Europa og satte i gang.

Resultatet skulle være summen av åndens og håndens arbeid.

1912 flyttet Edith og Dard til Marlborough, New York, og kjøpte et gammelt hus bygget av Louis Moses Gomez 1714.

Et stykke bortenfor våningshuset – ved Jew 's Creek – lå papirmøllen, en tro kopi av en engelsk cottage med stråtak. Originalen hadde Hunter sett i Devonshire. Arbeidsprosessen skulle foregå etter 1600-tallets prinsipper. Et bekkedar gav bare tidvis nok mekanisk kraft.

Endelig kunne han virkelig gjøre drømmen.

Roycroft-tida dukket opp i erindringen. Der manglet den boklige design 1400- og 1500.-tallets kunstneriske nerve.

Idealet fra annodazumal gjorde Hunter til sitt. Han søkte tilbake til det opprinnelige produksjonsmønsteret, fikk gammelt utstyr fra en liten landsby i Wiltshire, England, og fullførte bok nummer én – William Aspinwall Bradleys The Etching of Figures (1885, 250 eksemplarer).

Bok nummer to, The Etching of Contemporary Life av Frank Weitenkampff, kom i like stort opplag.

Begge bøkene bar vannmerket til initiativtakeren – Chicago Society of Etchers.

Ålage papir, støpe typer og trykke ark var omstendelig. Først etter sju år kunne Hunter levere de to første bøkene i avtalt antall.

1919 solgte Dard Hunter trykkerivirksomheten i Marlborough-on-Hudson, New York, og slo seg ned i Chillicothe, Ohio.

Større forretningsdrift mestret han ikke. Hunter gikk konkurs.

Dard ble værende i Chillicothe. Han ervervet eiendommen Mountain House, installerte den gamle håndpressen og fattet mot.

Mountain House var oppført i 1850-åra av tyske immigranter som grunnet religiøs forfølgelse flyktet fra hjemlandet. – Bygningen passet tyske vinprodusenter, men Hunter anvendte en fløy fra rundt 1830 til sitt formål – The Mountain House Press.

De følgende nesten 50 år tilbrakte Hunter over en million miles på forskningsreiser.

"His freedom from the cares of entrepreneurship left Hunter free to travel and to study the art of papermaking as it is practiced all over the world. " Alfred H. Marks hevdet dette 1999.

Hunter ble et navn, Mountain House et varemerke.

"Most extraordinary book"

En samtidig skrev : " From this press (dvs. Mountain Press) there have been

issued three of the most extraordinary books that have been published in the last four hundred years. In the Smithsonian Institute at Washington, copies of these books find a resting place in a case, the label on which says, among other things: "In the entire history of printing, these are the first books that have been made in their entirety by the labor of one man."

Ettertida festet seg mest ved emnevalget (subject matter) og den kritiske sans (the taste displayed in their making) hos Hunter.

Ikke uventet forekom også finter: " (-) He (dvs. Hunter) has, of course, as a man of independent means, a perfect right and justification to produce books as he has done them, but perhaps his contribution to the general sum might have been greater if he had not spent so much time in doing the detail work."

Old Papermaking

Old Papermaking, resultatet av Hunters egne undersøkelser, kom ut 1923. Boka – helt og holdent hans eget verk – var den første på Mountain House. Hunter bløtet opp tremassen, laget formene, framstilte papiret og trykte hvert ark med typer som han hadde støpt selv. – Boka, rikt illustrert, inneholder et vell av opplysninger. En presentasjon av vannmerker og personer knyttet til faget hører også med.

Etter Old Papermaking fulgte den store folianten The Literature of Papermaking 1390-1800. 76 sjeldne bøker nevnes, flere med tittelbladet i faksimile. Ulman Strohmer, papirtilvirkeren som flyttet fra Nürnberg til Lombardiet på slutten av 1300-tallet, er representert ved sin dagbok 1328-1407. I den forteller Strohmer blant annet om hvorfor han måtte forlate Nürnberg rundt 1390lk.

Med The Literature of Papermaking 1390-1800 høstet forfatteren megen heder – being a masterpiece in bookmaking, a most scholarly piece of research.

Bak framgangen lå forbedret produksjonsmåte. I New York hadde Hunter omdannet lintøyfyller til fiberrik masse ved hjelp av et gammelt knirkende vannhjul. Han laget arkene i en håndform – slik det skjedde gjennom århundrer. Knappt en eneste side ved gammel og ny papirframstilling ute og hjemme unngikk Hunters oppmerksomhet. Spennvidden var stor: Hand Made Paper and Its Water Marks (1916), Papermaking through eighteen centu-

ries (1930), Romance of Watermarks (1939), The Story of early Papermaking (1941), Story of Early Printing (1941) og Papermaking: The History and Technique (1943).

Søamerikansk papirtilverkning

I andre bøker kastet Hunter lys over søamerikansk papirtilverkning: Papermaking by Hand in America (1950) og Papermaking in Pioneer America (1952).

Med sporhundens teft avdekket Hunter skjulte skatter.

"Profusely illustrated with tipped in reproductions and facsimiles of early printed notices, newspaper announcements and advertisements, book pages, etc. (...), original half canvas & patterned boards, paper spine label, folding morocco-backed cloth box."

Omtalen gjaldt Papermaking by Hand in America. Anmelderen føyde til: "No. 120 of 210 copies hand printed on handmade paper by Dard Hunter and Dard Hunter Jr. Magnificent tribute to papermaking in early America, beautifully printed, and containing tipped-in reproductions of original colonial printings, advertisements, etc."

Primitive papermaking

Hunter samlet materialet til Primitive Papermaking, et nybrottsarbeid, fra Samoa, Borneo, Fiji, Tonga, Sandwichøyene. Han tok redskaper i øyesyn og samlet prøver på barkpapir.

En venn erindret ord av Hunter: "You see paper makers have to use colored rags. White ones are too scarce. It costs too much. I never sold any. Don't

want to and don't expect to. I couldn't make enough to supply a demand if there were one. I've been working here nine years just to prove to myself that I have as much skill as the Guild members of the sixteenth century. I haven't earned a penny in six years and what have I got to show for my time? A set of type that I'll never use but once, and a papermaking plant that I am through with now. I don't actually want to make paper. I just want to demonstrate to myself that I can make it. I would like to print books, but no one would pay the price for the kind of printing I want to do."

Dard Hunter Paper Museum

De verdensomspennende reisene bar preg av oppdagelsesferder. Funnene meddelte Hunter i vakkert utformede bøker. Papirkvalitet, bokstavtyper og innbinding ble opphøyet til kunst.

1938 opprettet Hunter et papirhistorisk museum – Dard Hunter Paper Museum – ved det berømte MIT, Massachusetts Institute of Technology. Samlingen ble 1954 flyttet til Appleton, Wisconsin. Under sitt nye navn American Museum of Papermaking tilhører samlingen Georgia Institute of Technology.

Dard Hunter døde 1966 i Chillicothe, 82 år gammel. Mountain House huser nå Dard Hunter Studios, et foretagende viet grunnleggerens minne.

The Life Work of Dard Hunter, skrevet av sønnen Dard Hunter II, forelå 1981-1983. De to bindene utfyller seniors My Life with Paper: An Autobiography (1958).

PAPERMAKING BY HAND IN AMERICA

DARD HUNTER

*Tittelside av Papermaking
by Hand in Amerika
(1950), Hunters kanskje
mest formfullendte arbeid.*

CHILICOTHE, OHIO
UNITED STATES OF AMERICA
MOUNTAIN HOUSE PRESS
Anno Domini 1950

Dard Hunter s författarskap

(Gjengitt etter databasen *FIRST SEARCHs* oppstilling og ortografi)

1. Papermaking. The history and technique of an ancient craft. New York, Alfred Knopf, 1943.
2. My life with paper. An autobiography. New York, Alfred Knopf, 1958.
3. Papermaking through eighteen centuries. New York, Edwin Rudge, 1930.
4. Papermaking in pionéer America. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1952.
5. Handmade paper and its water marks. A bibliography. New York, B. Franklin, 1916/1967.
6. Papermaking in the classroom. New Castle, Delaware, 1931/1991.
7. The literature of papermaking 1390-1800. New York, B. Franklin, 1925/1971.
8. Papermaking in pionéer America. New York, 1952/1981.
9. Papermaking by hand in India. New York, 1939.
10. A papermaking pilgrimage to Japan, Korea and China. New York, 1936.
11. Papermaking by hand in America. Chillicothe, Mountain Press, 1950.
12. Before life began, 1883-1923. Cleveland, 1941.
13. Primitive papermaking. An account of a Mexican sojourn and of a voyage to the Pacific islands in search of information, implements, and specimens relating to the making & decorating of bark-paper.
14. Old papermaking. Chillicothe, 1923.
15. Papermaking in Indo-China. New Haven, 1970-1976 (?).
16. Romance of watermarks. A discourse on the origin and motive of these mystic symbols which first appeared in Italy near the end of the 13th century. Cincinnati, 1939.
17. Chinese ceremonial paper. A monograph relating to the fabrication of paper in Chinese rites and religious ceremonies. Chillicothe, Mountain House Press, 1937.
18. Papermaking in southern Siam. Chillicothe, Mountain House Press, 1936.
19. Old papermaking in China and Japan. Chillicothe, Mountain House Press, 1932.
20. A specimen of type : An experiment in typefounding by employing the same methods and materials used during the earliest centuries of the craft. Cambridge, Massachusetts, 1940.
21. Fifteenth century papermaking. New York, Press of Ars Typographica, 1927.
22. Laid and wove. Washington D.C., 1923.
23. Hand made paper and its water marks. A bibliography. Marlborough-on-Hudson, 1916 (?).
24. The story of early printing. Chillicothe, 1938.
25. The story of paper. Appleton, 1937/1988.
26. A bibliography of marbled paper. Appleton, 1921/1988.
27. Papermaking. Appleton, 1938/1988.
28. The early paper mills of Ohio. Hilversum, Nederland, 1952(?).
29. The story of early printing, as told in a collection of original specimens. Chillicothe (?), 1940-1949(?).
30. Peregrinations & prospects, New York, 1931.
31. Some notes on Oriental and Occidental paper and books. U.s., u. å.
32. Scenes from an India in ferment. Appleton, 1938/1988.
33. Handmade paper molds. Appleton, 1940/1988.
34. Ohio ' s pioneer paper mills. Appleton, 1946/1988.
35. Ulman Strohmer – first chronicler of paper making. Appleton, 1921/1988.
36. Lost and not lost. Handmade paper, rich in historical associations, has special meaning on its 25th anniversary in America. Appleton, 1940/1988.
37. A maker of one-man books. Appleton, 1922/1988.
38. An era in papermaking. The story of Dr. Jacob Christian Schäffer, a botanist-clergyman whose experiments in the vegetable fibers form the background of the gigantic papermaking industry of modern times. Appleton, 1943/1988.
39. American paper labels. Appleton, 1988.
40. About hand-made papers and deckle edges. Interesting comments by an authority. Appleton, 1926/1988.
41. A rare book on papermaking. An ancient publication on the art of paper manufacture, including eighty-one specimens of paper from every form of vegetation possible to reduce to pulp. Appleton, 1920/1988.
42. Chronology of American papermaking. Reprinted from paper-making. Holyoke, 1943/1948.
43. Mahatma Gandhi. Chillicothe, 1937.
44. Samples of handmade paper. Chillicothe (?), 1930-1949.
45. The difference between wove and laid. Chillicothe, 1928.
46. Old watermarks of animals. New York, 1921.
47. Seventeenth-century type-making. U. s., 1916.

FÖRENINGEN

Nordiska Pappershistoriker

NPH-27 ÅRSMÖTE 25-27 MAJ 2005 I ESTLAND

PROGRAM

Onsdag 25 maj

Morgon Ankomst med flyg eller båt till Tallinn

Abonnerad buss med svenskspråkig guide möter

11.00 Besök på Tallinns Stadsarkiv (Tallinna Linnaarhiiv). Förevisning av medeltida dokument mm.

13.30 Lunch

15.00 Avfärd till Tartu

18.30 ca Ankomst till Tartu. Inbokning på Hotell Pallas. Middag efter eget val (ingår ej i priset).

Torsdag 26 maj

Morgon Frukost på hotellet. Denna dag använder vi apostlahästarna.

09.00 Besök på Tartu Universitets Bibliotek (Tartu Ülikooli Raamatukogu).

Gamla manuskript och böcker, konservering och restaurering av papper mm.

Kaffepaus varefter besök på Tartu Universitets museum samt på Tartu Universitets Historiska museum (Museum Historicum Universitatis Tartuensis)

13.00 Lunch

14.30

– **16.30** Årsmöte på Tartu Universitet (Tartu Ülikool)

20.00 Festmiddag på Restaurang Atlantis

Fredag 27 maj

Morgon Frukost på hotellet

09.00 Avfärd till Rápina

10.00 Besök på Rápina pappersbruk (Rápina Paberivabrik AS) varefter besök på Rápina museum.

12.45 Lunch

14.00 Avfärd till Tallinn. Kaffepaus på vägen.

18.00 Ankomst till Tallinn

Hemresa eller övernattnig i Tallinn på egen bekostnad

För närmare information:

www.tallinn.ee • www.pallas.ee • www.utlib.ee • www.ut.ee • www.rappin.ee • www.estravel.ee

FÖRENINGEN

Nordiska Pappershistoriker

ANMÄLAN TILL NPH-27 I ESTLAND

Deltagare _____

Medresenär _____

Adress _____

E-mail _____

Telefon _____

Enkelrum, Hotell Pallas, Tartu, 2 dygn

Dubbelrum, Hotell Pallas, Tartu, 2 dygn

Jag/vi anländer till Tallinn med båt: Dag _____ kl. _____

Jag/vi anländer till Tallinn med flyg: Dag _____ kl. _____

Jag/vi avreser från Tallinn: Dag _____ kl. _____

Resebyrån Estravel står för arrangemangen i Estland och turen har bokats som en paketresa som inkluderar alla evenemang som står i programmet. Resan är beräknad för max. 40 personer och priset är beroende på deltagarantalet enligt följande.

Antal deltagare   20   25   30   35   40

◦ **per person i dubbelrum**   315,50286,20266,65252,70242,25

◦ **per person i enkelrum**   358,50329,20309,65295,70285,25

Bindande anmälan senast den 15 april 2005, varefter deltagarna informeras om avgiften. Estravel sänder en faktura till arrangören, föreningens sekretarare Birgit Rantala.

Betalningen i euro bör ske senast 20.4.2005 till Birgit Rantalas bankkonto i Finland, Nordea 206218-65590.

Anmälan

per post eller e-mail till: Birgit Rantala, Tienristi 1, FI-45100 KOUVOLA, Finland
Tel: +358 40+518 5822, birgit.rantala@pp.inet.fi

Tidtabeller

Flyg från Stockholm	Ankomsttid Tallinn 10.35 och 16.35
Flyg från Köpenhamn	Ankomsttid Tallinn 13.00 och 17.35
Flyg från Oslo	Ankomsttid Tallinn 17.35
Flyg från Göteborg	Ankomsttid Tallinn 18.20
Båt från Stockholm	Ankomsttid Tallinn 11.00
Flyg till Stockholm	Avgångstid Tallinn 7.55 och 17.35
Flyg till Köpenhamn	Avgångstid Tallinn 13.35
Flyg till Oslo	Avgångstid Tallinn 18.20
Flyg till Göteborg	Avgångstid Tallinn 14.50
Båt till Stockholm	Avgångstid Tallinn 17.30
med båt till Helsingfors	Avgångstid Tallinn 19.30

OBS!!!

Se tillägg för resor och hotell på nästa sida.

TILLÄGG TILL INBJUDAN TILL NPH.s ÅRSMÖTE I TARTU 25 – 27 MAJ 2005

Flyg- och båtresa.

Nedan har vi samlat avgångstiderna för de flyg- och båtförbindelser som är aktuella för resenärer från Sverige och de från Norge som byter färdmedel i Stockholm. Flygbolagen och rederierna ser helst att bokning sker på angivna Internetadresser. Den uppmärksamme konstaterar snart att ankomsttiden den 25 maj – p.g.a. omvägen över Mariehamn och tidsskillnaden – inte är förenlig med den första programpunkten, nämligen besöket på Stadsarkivet kl 11. Genom att korta lunchen en halvtimme kan den frågan lösas. Genom mindre omdispositioner i fredagsprogrammet 27 maj tillgodoses de deltagare som önskar återresa fredag 27/5 med SAS eller Estonian Air, båda avgår omkring kl 19. Färjan avgår redan 17.30.

OBS. Vissa båt- och flyglägenheter är redan hårt bokade under veckoslutet varför deltagarna rekommenderas att omgående reservera plats.

Hotell

Det i nr 1/2005 intagna programmet omfattar kostnaden för 2 nätter 25/26 och 26/27 på Hotel Pallas i Tartu (Dorpat). Den som inträffar tidigare i Tallinn eller önskar dröja sig kvar lördag-söndag 28-29 maj måste själv ombesörja hotellreservat. Det finns ingen estnisk resebyrå i Stockholm, men Tallinn Tourist Information Center kan ge förslag. Tel 00372 – 6457777, e-post turismiinfo@tallinlv.ee.

Följande hotell har föreslagits, alla belägna i centrum. Alla priser avser dubbelrum.

- **Sokos Hotel Viru**, EUR 130
reservation@viru.ee
- **Old Town Maestro**, EUR 116
maestro@maestrohotel.ee.
- **Radisson SAS Hotel Tallinn**, EUR 150
www.radissonsas.com
- **Meriton Old Town Hotel**, EUR 60
www.meritonhotel.com
- **Reval Hotel Central**, EUR 80-100
www.revalhotels.com
- **Scandic St. Barbara**, EUR 100
www.scandichotels.com

Flyg- och båtförbindelser Stockholm – Tallinn t o r

1. Med **Estonian Air**, info@estonian-air.com
Till Tallinn, måndag – fredag 08.40, 14.55, 19.40. Tidsskillnad 2 tim.
Till Stockholm, månd. – fred. 07.55, 17.35, 19.05. Lördag 07.55, 13.55, 17.35. Söndag 13.00, 19.05
2. Med **SAS** till Tallinn, SK 8400, 08.40 ank. 10.35, SK 0748, 14.50 ank 16.50.
Till Stockholm, SK 8401 07.55 ank 07.55, SK 8403 18.55 ank 18.50.
Priset beror på biljetttillgången i olika prisklasser. SAS – Snowflake kostar lägst 1.186 kr ToR. Enkel resa Tallinn – Stockholm kostade ultimo mars 743 kr/person

3. **Tallinks** färja avgår från Stockholm kl 17.30, ankomst Tallinn 10.30. Pris: A-hytt 1210 kr, B-hytt 980kr. Från Tallinn kl 17.30 ankomst Stockholm 10.30. www.tallink.se

4. Linjen **Kapellskär – Paldiski**. Avgång Kapellskär kl 21.00 ank. 08.00. Bussförbindelse från Stockholm. Pris: dubbelhytt 690 kr. Avgång Paldiski kl 10.00 ankomst Kapellskär 19.15.

The Royal Agricultural College is set in idyllic surroundings on the West side of the Roman town of Cirencester. It is served by good roads and is on a direct rail line to London. The college may be viewed on their website www.rac.ac.uk

PROGRAMME

We start Friday afternoon with a visit to Hollingsworth & Vose, Postlip Papermills followed by a talk and dinner.

Saturday morning we visit the Whittington Private Press and spend lunchtime in the spa town of Cheltenham.

Saturday mid-afternoon we return to the college for lectures and a wine reception and Conference Dinner.

Sunday morning we have lectures and a forum discussion on Papermaking in the 1950's and depart after lunch.

Lectures To Include:

Peter Bower: The Paintings of Jaques Le Moyne de Margues • Rod Cave: Naxi Papermaking in Yunnan, China
Jane Eagan: Restoring an Old Treatise on Boardmaking • Andrew Gold: Saving Evidence of Paper-Based Systems
Mike Stanyon: Women in Papermaking • Richard Hills: British Moulds & their Construction

Accommodation and Registration including BAPH Membership for one year.

Single en suite including registration £230. • Twin ensuite, including registration £380 per couple.

For further information and a registration form please contact the BAPH website www.baph.org.uk or send for a registration form from: RodMorley, 5 Dark Hill, Faversham, Kent ME13 7SP. Email: rod.morley@ukgateway.net

THE BRITISH ASSOCIATION OF PAPER HISTORIANS

Cordially invite members and friends of the NPH to our 16th Annual Conference to be held at The Royal Agricultural College, Cirencester, England, 24–26 June 2005

FÖRENINGEN PAPPERSHISTORISK TIDSKRIFT SPONSRAS AV
Stora Enso • M-Real, Wifsta • SCA Forest Products • Mellerstedt Reklam